

Johann Gustav Droysen og hans Deltagelse i den slesvig- holstenske Bevægelse.

Nogle Betragtninger.

AF

HOLGER HJELHOLT

I nogle Ungdoms-Erindringer, trykte 1891 i Tidsskriftet Museum, af S. B. Thrige — et Navn, som de lidt ældre af os bl. a. kender fra hans Haandbog i den gamle Historie — fortæller Thrige om, hvordan han i 1839 drog til Berlin for at studere ved Universitetet her, og han omtaler forskellige af de Professorer, han hørte. »Først og fremmest,« skriver han, »maa jeg nævne Ranke, af hvis historiske Seminar jeg var Medlem. . . . Hans Forelæsninger interesserede mig meget. Den unge Professor Droysen, med hvem jeg blev personlig bekendt, yttrede, at Ranke ikke var ham partisk nok, ikke var begejstret nok. Men kort efter udtalte Ranke sig med saa megen Følelse om Josef den anden, at jeg maatte give Droysen fuldstændig Uret. . . . Men partisk var han ikke, som Droysen og de nyere tyske Historiskrivere forlange; han anerkjendte altid det gode og sande paa begge Sider.«¹

Nærværende Afhandling er oprindeligt holdt som Foredrag ved det 7. nordiske Historikermøde i København, Aug. 1939. Den fremtræder her i lidt udvidet Skikkelse.

¹ Museum 1891, 122 f.

Den unge Professor Droysen, hvis personlige Bekendtskab Thrige altsaa for hundrede Aar siden gjorde, og hvis Modsætningsforhold til Rankes historiske Standpunkt han fremhæver, skulde snart træde i et nærmere Forhold til den danske Stat. Af hvad Art dette Forhold blev, og hvorledes det udviklede sig, skal jeg omtale i de efterfølgende Bemærkninger.

Johann Gustav Bernhard Droysen var af Fødsel Pommerer, født 1808 i Treptow som Søn af den derværende Garnisonspræst. Hans Barndomsaar faldt altsaa sammen med mægtige Begivenheder i Preussens Historie: de store indre Reformere efter Nederlaget ved Jena mod Frankrig og Frihedskrigene mod Napoleon, Begivenheder, hvortil Navne som Stein, Hardenberg og Schön, Scharnhorst, Gneisenau, Blücher og Yorck er knyttede. Fra denne Tid skulde Droysen ogsaa selv tage Emnet til et af sine større historiske Arbejder: »Das Leben des Feldmarschalls Grafen Yorck von Wartenburg« (1851).

Droysen blev 1826 Student fra Stettin, studerede derefter ved Universitetet i Berlin, blev her 1829 Gymnasielærer og samtidig Docent, fra 1835 overordentlig Professor — uden Løn — i klassisk Filologi og Oldtidshistorie. Thrige nævner i de anførte Erindringer, at han hørte Droysens Forelæsninger over den græske Tragedie, og kalder dem »meget livlige og aandrige«.

Da der i 1839 blev rettet en Opfordring til Droysen om at overtage et Professorat i Historie ved Kiels Universitet, og da der stadig ingen Udsigt viste sig til, at han kunde faa sin ulønnede Virksomhed ved Universitetet i Berlin ombyttet med en lønnet, førte dette til, at Droysen trods sin store Ulyst til at forlade Berlin sidst paa Aaret sagde Ja til Opfordringen fra Kiel, og i Marts 1840 udfærdigedes der gennem det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli Bestalling for ham som ordentlig Professor i Historie i Kiel; han skulde tiltræde ved Begyndelsen af Sommersemesteret¹. Samtidig udfærdigedes der gennem Danske Kancelli Naturalisationspatent for ham, hvorved han altsaa fik dansk Indfødsret.

¹ RA. S. H. L. Kanc. Vorstellungen 1840. II. Nr. 77 og S. 449.

Om Indfødsretsloven fra 1776 har en nyere slesvig-holstensk Historieskriver — Otto Brandt — udtalt, at Loven ganske vist ikke var rettet mod »de tyske Beboere i Hertugdømmerne«, men at den dog i sidste Instans var udstedt ud fra »et ensidigt dansk-nationalt Standpunkt«. Den gjorde det nemlig umuligt, hævder han, at fremtidig Mænd som Bernstorfferne eller Schimmelmann viede den danske Stat deres Kræfter, og at det tyske Element i Helstaten yderligere styrkedes ved Tilflytning fra Egnene hinsides Elben¹.

Brandt maa ved disse Udtalelser gaa ud fra, at det tyske Element inden for Helstaten ikke i Længden vilde kunne klare sig over for det danske ved egen Hjælp, men at det stadig maatte rekrutteres ved Tilvandring fra det store Tyskland. Det danske Element behøvede efter hans Opfattelse aabenbart ingen Styrkelse ved Tilvandring fra de andre nordiske Stater — Sverige og efter 1814 Sverige-Norge. Men Indfødsretsloven haandhævedes i øvrigt aldeles ikke paa den rigoristiske Maade, som Brandt her tænker sig. Den gjorde det ikke umuligt for den unge Preusser Johann Gustav Droysen, at han kunde viede sine Kræfter til at tjene sit nye Fædreland, der modtog ham med en vellønnet Universitetsstilling, ja, den hindrede ham ikke engang i, at han et Tiaar igennem brugte sin voldsomme Liden-skab og sine rige Evner for at bidrage til at sprænge den Stat i Stykker, i hvis Tjeneste han var traadt.

At Droysen fik sit Brød i dansk Statstjeneste, var for øvrigt paa den Tid saa vist ingen Undtagelse. Ved Universitetet i Kiel var der fuldt op af Mænd fra Egnene hinsides Elben. Professorens i klassisk Filologi, Gregor Wilhelm Nitzsch, der i 1839 forhandlede med Droysen om dennes Kaldelse til Kiel, omtaler i et Brev til denne, at han selv og H. F. Scherk, Professor i Matematik, tillige med deres Hustruer var Preussere, Juristen Hermann, Professorens i Filosofi Chalybäus og Professorens i Kirurgi Günther med Hustruer var fra Kongeriget Sachsen, den kendte Teolog I. A. Dorner og Professorens i Kemi Pfaff var

¹ Otto Brandt: *Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts* (1925), 56.

Württembergere¹. I hvert Fald ved Universitetet i Kiel har da Indfødsretslovens Ord om, at »Billigheden selv vil, at Landets Børn skal nyde Landets Brød, og Fordelene i Staten falde i dens Borgeres Lod,« ikke just fundet nogen strikte Efterlevelse.

— — —

Til Oplysning om Droysens Liv foreligger der først den smukke Biografi, som Sønnen Gustav Droysen i 1910 udgav, og som bygger paa udstrakt Anvendelse af Brevstof. Der udkom imidlertid kun »Erster Teil. Bis zum Beginn der Frankfurter Tätigkeit,« d. v. s. Tiden til og med Revolutionen i Kiel den 24. Marts 1848. Om Droysens Virksomhed i Frankfurt kan man søge Oplysninger i det store Værk, som Dattersønnen Rudolf Hübner i 1924 udgav: »Aktenstücke und Aufzeichnungen zur Geschichte der Frankfurter Nationalversammlung aus dem Nachlass von Johann Gustav Droysen,« og fem Aar efter — i 1929 — udgav Hübner det mægtige Værk i 2 Bind og paa tilsammen henved 2000 Sider: »Johann Gustav Droysen: Briefwechsel.« Dette Værk adskiller sig fra sædvanlige Brevsamlinger derved, at det indeholder baade Droysens egne Breve og et stort Udvalg af Breve til ham fra mange betydelige Personligheder. At det for den Tid, som det omfatter — Aarene 1829 til Droysens Død i 1884 — giver rige Bidrag til Tidens Historie, siger sig selv. I en Omtale af Værket kort efter dets Fremkomst udtalte Friedrich Meinecke, at man helst ønskede, at Brevvekslingens Kæmpekorpus med dens uforlignelige, høj-individuelle Afspejling af tre Perioder i tysk Historie, af litterær-aandelige Glæder, af nationalpolitiske Lidelser, Kampe og Sejre, af Fortonen og Hendøen af store, oplevede Ting kom alene i den modtagelige Læsers Hænder². Man skælver, føjede han til, allerede noget for den Sværm af Doktordisputatser, der vil kaste sig over den.

Doktordisputatserne behøvede man heller ikke at vente længe paa, saaledes udkom allerede Aaret efter en Disputats

¹ Johann Gustav Droysen: Briefwechsel. Herausgeg. von Rud. Hübner. I (1929), 157. Dette Værk citeres i det følgende som Briefwechsel.

² Historische Zeitschrift, Bd. 141, Heft 2 (1929), 256.

af en Holstenerinde, Anni Meetz, om »Johann Gustav Droysens politische Tätigkeit in der Schleswig-Holsteinischen Frage«, samme Emne, som jeg her og til en væsentlig Grad ogsaa paa Grundlag af Brevvekslingen vil gøre til Genstand for nogle Betragtninger. At Brevsamlingen i øvrigt ogsaa blev udnyttet i andre Værker end i tyske »Dissertationer«, siger sig selv. Jeg skal her kun nævne Hermann Hagenahs Skildring ogsaa i 1930 af Droysens Kollega og Kampfælle i Kiel Waitz: »Georg Waitz als Politiker« (i Schleswig-Holsteinische Universitäts-Gesellschaft, Jahrbuch 1930), en Skildring, der desuden bygger paa Udnyttelse af Waitz'es efterladte Papirer. Blandt de nyere slesvig-holstenske Historikere indtager Hermann Hagenah i det hele en betydningsfuld Plads — baade derved, at han i sine Undersøgelser har udnyttet meget hidtil ubrugt og utrykt Stof, og ved, at han i sit i 1916 udkomne Værk »Revolution und Legitimität in der Erhebung Schleswig-Holsteins« (Quellen u. Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Bd. 4) brød med den hidtidige traditionelle slesvig-holstenske Opfattelse af Begivenhederne i Kiel Marts 1848 til Fordel for en mere historisk, mere virkelighedstro Skildring. Hvor vanskeligt det i øvrigt har været for disse nye Anskuelser at slaa igennem, viser sig ved en Fremstilling som den tidligere nævnte af Anni Meetz. Naar denne Forfatterinde omtaler det Værk, hvori den traditionelle slesvig-holstenske Opfattelse findes: det af Droysen og Samwer i 1850 udgivne Stridsskrift: »Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark. Aktenmässige Geschichte der dänischen Politik seit dem Jahre 1806«, som et Værk, der ganske vist er gennemsyret af Tendens, men hvori det mest forbavsende dog er, at det — skønt forældet i Enkelt-heder — alligevel formaaede lige til den nyeste Tid at hævde sin Rang som videnskabelig Fremstilling, ja, saa kan man i og for sig godt fra dansk Side dele Forbavselsen, men uden at finde, at den tjener til Ære for Droysens Værk eller til Ære for tysk historisk Videnskab¹.

¹ Anni Meetz: anf. Arb., 104.

Da der i Aarene 1839—40, saadan som tidligere nævnt, forhandlede med Droysen om hans Kaldelse til Kiel, er de Ytringer om Holsten, som vi møder i Brevene til ham, unægtelig ikke saadanne, der vidner om, at der fandt danske Overgreb Sted mod det tyske Forbundsland, og at man havde Brug for hver ung kraftig Preusser til at modsætte sig disse. Tværtimod! Professor G. W. Nitzsch, hvem det jo ganske vist ogsaa maatte være magtpaaliggende at gøre Land og Folk tiltrækkende for den nye Kollega, taler i et Brev fra Oktober 1839 om det frodige, blomstrende Land, om Kiels yndige Beliggenhed og om Folkets rige Fond af Velvilje¹. Og hvad Regeringen angaar, bemærker han, saa »lader den os leve behageligt uden at kontrollere os. Den regerer stadig snarere for lidt end for meget. Samtidig er den netop nu bestræbt paa at udstyre Universitetet rigere.« Ja, ender han, »man lever her godt«. Manglen paa Regeringsindgreb, Øvrighedens Humanitet og den udstrakte Frihed til at sige og gøre, hvad man vilde, det er den Karakteristik af Forholdene, som man ogsaa møder i adskillige andre Breve fra den Tid². Droysen selv fremhæver, at man ikke har megen Brug for at være forsigtig og tilbageholdende, og at hans lille Kiel-Universitet tillader ham at tale friere, end det sandsynligvis vilde være muligt paa et hvilket som helst andet tysk Universitet³.

Droysens Kaldelse til Kiel skete jo kort efter Ophøret af Frederik VI.s lange Regeringstid og Christian VIII.s Tiltrædelse. I et Brev fra Marts 1840 fra den kendte Forlagsboghandler Friedrich Perthes skriver denne til Droysen om, at han kommer til Kiel samtidig med, at et nyt Liv begynder i Staten (d. v. s. Danmark), og at han vil kunne iagttage heftige Rivninger⁴. Om den nye Monark, som Perthes kendte personligt, udtaler han, at han er en Mand med Indsigt og fin Dannelse, at han dybt føler sit høje Kald og har en fortræffelig Vilje. Han er modnet

¹ Briefwechsel I, 155.

² Smst., 156, 235.

³ Smst., 181 og 259.

⁴ Smst., 168.

igennem Iagttagelse og Venten og ved sikkert ret godt, hvor Skoen trykker, men han vil ikke faa let ved at regere.

Disse Perthes' Forudsigelser skulde kun slaa alt for godt til i Kong Christians otte-aarige Regeringstid. De heftige Rivninger udeblev ikke; de fremkaldtes dels af Tidens liberale Strømninger, som Kongen ikke var til Sinds fuldt ud at ville imødekomme, og dels af de nationale Modsætninger i Helstaten, som det ikke lykkedes Kongen at forsone eller slaa Bro over. Hertil kom yderligere som et særlig ulykkesvangert Forhold Usikkerheden om Arvegangen i Helstatens forskellige Landsdele. Med Christian VIII.s barnløse Søn Frederik (VII) vilde den oldenborgske Mandsstamme formentlig uddø, og Kongeriget vilde da gaa i Arv efter den kvindelige Arvefølge, medens i Holsten kun den mandlige Arvefølge gjaldt. Holsten vilde da tilfalde den augustenborgske Hertugslægt. Om Slesvig hævdedes det fra dansk Side — og som jeg mener at have paavist i min Afhandling i Historisk Tidsskrift 10. R. IV (1937): »Inkorporationen af den gottorpske Del af Hertugdømmet Slesvig i Aaret 1721« i hvert Fald for den tidligere gottorpske Del med fuld Ret¹ — at Arvegangen her var som i Kongeriget. Augustenborgerne paastod imidlertid ogsaa at være arveberettigede til Slesvig, og deres Krav kunde da falde sammen med den slesvig-holstenske Bevægelses Maal at sondre Helstaten i to skarpt skilte Dele, eventuelt helt opløse den i disse. De augustenborgske Hertuger blev saaledes i deres fyrstelig-egoistiske Politik, for hvilken de søgte Støtte baade i Berlin og ved andre tyske Hoffer, et fremragende Redskab i Opløsningen af den danske Stat.

Christian VIII saa det naturligt nok som sit Maal at opretholde Helstaten, men det lykkedes ham ikke inden sin Død at hidføre en Løsning af Arvefølgespørgsmaalet. I Roskilde Stænderforsamling 1844 stillede Tage Algreen-Ussing sit bekendte Forslag om, at Kongen ved en højtidelig Erklæring skulde bringe til Undersaatternes Kendskab, at det danske Monarki udgjorde et eneste, uadskilleligt Rige, der gik i Arv efter Konge-

¹ Sml. nu ogsaa mit Skrift fra 1945 »Inkorporationen af den gottorpske Del af Sønderjylland i Kronen 1721«.

lovens Bestemmelser, og at de nødvendige Forholdsregler vilde blive truffet for at hindre Forsøg paa at opløse Forbindelsen mellem de enkelte Statsdele. Forslaget vedtoges med 59 Stemmer mod 2, og under Debatten om det havde den kongelige Kommissær, A. S. Ørsted, udtalt sig med megen Velvilje og bl. a. forsikret, at Kongen sikkert gerne modtog Stænderforsamlingens Ønsker og Anskuelser herom. Kommissærens Ytringer saavel som det vedtagne Andragende gik jo saa stærkt imod de slesvig-holstenske Programpunkter, at der naturligt nok i denne Lejr blev stort Røre, og til den holstenske Stænderforsamling, der var inde samtidig med den roskildske, indløb der en talrig Mængde slesvig-holstenske Protestadresser — i Spidsen for disse den saakaldte Kiel-Adresse, dateret 11. Novbr. 1844 og med 99 Underskrivere, deriblandt mange af Universitetsprofessorerne¹. Den første Underskriver var Falck, som Nr. 7 stod Droysen, der havde forfattet Adressen. Enkelte Punkter af Adressens Indhold vender jeg senere tilbage til.

I Fortsættelse af det af den roskildske Stænderforsamling tagne Initiativ fulgte Nedsættelsen af en kgl. Kommission til Undersøgelse af Arvefølgespørgsmaalet, og efter at denne havde afgivet sin Betænkning, udstedte Kongen den 8. Juli 1846 »det aabne Brev«, der fastslog, at Kongelovens Arvefølge var gældende i Lauenborg og i Slesvig. For enkelte Dele af Holsten turde Kongen vel ikke udtale sig med samme Bestemthed, men han forsikrede, at hans Bestræbelser skulde være rettede paa at fjerne disse Hindringer og tilvejebringe »en fuldstændig Anerkendelse af den samlede danske Stats Integritet«, saa Landsdelene ikke nogen Sinde skulde adskilles. Ved den stærke Reaktion, som »det aabne Brev« fremkaldte hos Augustenborgerne og Slesvig-Holstenerne, skal jeg her ikke nærmere dvæle, men kun lige nævne, at Kiel-Professorerne atter var blandt de første paa Pletten. Ikke færre end ni af dem, deriblandt Falck, Waitz og Droysen, slog sig sammen om i Begyndelsen af Oktober at udsende det lille Stridsskrift mod det aabne Brev: »Staats- und

¹ Adressen er trykt i Beilagen zur Zeitung für die Verhandl. der fünften Holstein. Ständeversammlung, 1844, 2. Heft, 625 ff.

Erbrecht des Herzogthums Schleswig. Kritik des Commissionsbedenkens über die Successionsverhältnisse des Herzogthums Schleswig¹.

Saa lidt som det lykkedes Christian VIII i sin korte Regeringstid at skabe en Løsning af Arvefølgespørgsmaalet, lige saa lidt naaede han at hidføre den Videreudvikling af Monarkiets stænderske Forfatning, hvorpaa der arbejdedes i hans sidste Aar. Planerne herom var dog ved hans Død den 20. Jan. 1848 saa vidt modne, at Efterfølgeren, Frederik VII, allerede 8 Dage efter udstedte en Kundgørelse med Løfte om Udarbejdelse af en Helstatsforfatning. Før den nye Forfatning udstedtes, skulde »erfarne Mænd« fra Monarkiets forskellige Dele afgive deres Betænkning om den. Kundgørelsen tilfredsstillede selvsagt hverken til dansk eller slesvig-holstensk Side, og før de erfarne Mænd samledes, slog Februarrevolutionens Storme ogsaa ind over det gamle danske Monarki. Den 24. Marts brød Oprøret ud i Kiel, og i København faldt i samme Maaned det enevældige Styre sammen, og der dannedes det saakaldte Martsministerium med Repræsentanter for den liberale og ejderdanske Bevægelse. Trearskrigen tog sin Begyndelse.

— — —

Det vil af de foregaaende Bemærkninger ses, at i de af Perthes bebudede »heftige Rivninger« inden for det danske Monarki, som jeg nu yderst kortfattet har skitseret, nøjedes Droysen ikke med »Iagttageren« Rolle. Tværtimod møder vi ham som ved Kiel-Adressen i den forreste Kamplinje eller som ved Skriftet fra 1846 Side om Side med Mænd som Falck og Waitz. Men med hvor helt andre Forudsætninger end disse to indfødte Slesvigere — den ene fra Tønder-Eggen, den anden fra Flensborg — maatte ikke Preusseren Droysen gaa ind i Striden! At

¹ G. Droysen: J. G. Droysen, 328 skriver: »Die Namen der neun Professoren standen auf dem Titelblatt. Sie verschmähten es, mit geschlossenem Visier in den Schranken zu erscheinen«. Af Fremstillingen i S. H. L. Kanc. Vorstellungen 1846. X, Nr. 73 ses imidlertid, at de ni i Anledning af Regeringens Mishag med deres Skrift hævdede, at de havde troet, det vilde fremkomme anonymt! De nærmere Omstændigheder ved Skriftets Udsendelse skal i øvrigt ikke her behandles.

der var »Kampfællesskab« mellem dem, kan man ikke bestride, men man kan nok paa Forhaand nære sine Tvivl om, hvor stort Fællesskab der i øvrigt kan have raadet mellem dem i Synsmaader og Maal.

Da Droysen i 1840 gik til Kiel, var det, som nævnt, ikke just med hans gode Vilje, men fordi han ingen Mulighed saa for en lønnet Professur ved Universitetet i Berlin. Der foreligger heller ingen Tegn paa, at han blev rodfast i Kiel eller tilfreds med de smaa provinsielle Forhold her. Derimod findes der tilstrækkeligt med Ytringer, der vidner om Utilfredshed med Livet i Kiel og om, hvor stærkt han længtes tilbage til Berlin og til det rige aandelige Liv, som han her havde levet. Helt efter Bogstaven skal man dog sikkert ikke altid tage de Droysenske Udtalelser. Dels var han, som Vennen Felix Mendelssohn-Bartholdy engang udtaler, en »Sprachgewaltiger«¹ — jeg forstaar dette saadan, at Droysen i høj Grad havde Sproget i sin Magt, men vel ogsaa noget overvældedes af denne Evne og boltrede sig i Ord og Billeder — og dels besad han et stærkt, modsætningsrigt Følelsesliv, hvorom Brevvekslingen giver saa mange smukke Vidnesbyrd. Et Aars Tid efter, at han havde forladt Berlin, klager han saaledes over for en af sine Venner: »Jeg har dog opgivet utroligt meget, da jeg gik bort, alt mit ædleste og bedste Liv er nu som kastet til Side, som et tropisk Træ, som Bølgerne har revet bort fra Bredden og ført til en raadden Klitkyst. Der skal det nok lade være med at fæste Rod.«² Men lidt efter i samme Brev føjer han til, at han paa den anden Side er ganske tilfreds med at være gaaet til Kiel. »Hvad hed dog,« spørger han, »den Ravnekrog, hvor Cæsar gerne vilde være den første?«

Kritiske Bemærkninger — og ikke just af den blideste Art — om de særlige holstenske Forhold træffes navnlig i Droysens Breve i Tiden, før Kampen mellem den slesvig-holstenske Bevægelse og Regeringen absorberede hans Interesse og i ham selv fik saa fremragende en Deltager. Kritikken kan, selv om

¹ Briefwechsel I, 329.

² Smst., 196.

den ikke er saa voldsom, minde noget om den, Treitschkes Ven, A. Gutschmid (fra Efteraaret 1863 Professor i Kiel), senere gjorde den forhen saa lovpriste »forladte Broderstamme« til Genstand for¹. Paa Droysen virkede de holstenske Tilstande aabenbart som stærkt tilbageblevne og Befolkningen som værende i alt for høj Grad sig selv nok. Kort før han gik til Kiel, udtaler han, at i Holsten ser det ud til, at man holder paa Retten, »som ganske vist synes at se noget broget ud og formelig at være et endnu tiloversblevet Stykke 17de Aarhundrede.«² Og efter at han er kommet til Kiel, falder der adskillige haarde Ord af om »den forbandede Provinsialisme« og om Holstenernes »særlige Fædreland«, ja, i et Brev Aaret efter hedder det endda, at i Kiel findes der det mest lønnende »Augiasarbejde« i Verden; der er naturgroet Mødding fra saa og saa mange Aarhundreder, ret brugbar som Gødning, men ellers af ingen Værdi³. I Forbindelse hermed skal jeg nævne nogle Udtalelser af Perthes, der om et Brev fra Droysen skrev, at denne karakteriserede de holstenske Forhold træffende: Holstenerne putter Gud og Verden ind i Holsten, hvorved ganske vist begge faar en noget smaat-skaaren Skikkelse, og efter denne Skikkelse maaler man saa igen alt, der ikke er holstensk⁴. Det er for Resten, forekommer det mig, Udtalelser, som ogsaa andre end Holstenerne kan have Nytte af at skrive sig bag Øret.

Med Droysens Flytning til Kiel skete der en afgørende Forandring i hans Studieomraade. Fra sine tidligere klassiske Studier vendte han sig ganske vist ikke pludselig eller for stedse, men dog mere og mere til Studiet af Tysklands nyere Historie og med det klart bevidste Formaal, at han herved vilde virke praktisk-politisk til Fremme af det store Maal: Tysklands Enhed under Preussens Førerskab. Det var jo et Maal, der ogsaa virkede normgivende for adskillige andre af Tysklands daværende store Historikere. Fra Droysens Kiel-Aar stammer hans oprindelig

¹ Se herom min Bog »Treitschke og Slesvig-Holsten« (1928), 79 ff.

² Briefwechsel I, 170.

³ Smst., 181, 198, 235, 244 og 261.

⁴ Smst., 180.

som Forelæsninger holdte, i 1846 udkomne 2 Binds Værk: »Vorlesungen über die Freiheitskriege«, og kort efter gav han sig i Færd med det store, tidligere nævnte Arbejde: »Das Leben des Feldmarschalls . . . Yorck«, der dog først udkom i Begyndelsen af 50'erne.

Om Overgangen fra de klassiske Studier til Fordybelsen i den nyere Tids tyske Historie foreligger der i Droysens Breve en Række karakteristiske Udtalelser¹. Det er som en voldsom oplussende Begejstring for den Rigdom, der kan ligge i at sysle med en Tid, i hvis Luft man næsten selv endnu aander, og hertil kom for Droysen de med denne Sysselsættelse intimt forbundne politisk-patriotiske Formaal. Næsten som i Foragt vender han sig bort fra den klassiske Oldtid, hænger sin gamle græske Kappe paa Pulterkammeret, trækker i en helt nymodens Dragt og styrter sig paa Hovedet i Politik og den nærmeste Fortids Historie. Men som Aarene gaar, blander der sig i denne første Begejstringsrus alligevel et vist Savn over, hvad han ved at forlade sine »skønne Hellenere og deres Væsen« har givet Afkald paa, og det er, som han selv i hvert Fald i nogen Grad fornemmer, at den patriotiske Lidenskabelighed, som han i sin historisk-politiske Virksomhed giver frie Tøjler, berøver ham en vis Kvalitet som Historiker: den videnskabelige Interesses Klarhed grumses af en overhaandtagende Subjektivitet.

Professor Nitzsch havde under Forhandlingerne med Droysen om dennes Kaldelse til Kiel ment at kunne forsikre ham om, at ogsaa i Kiel kunde han »elske og ære« den Idé, som Droysen kaldte »Preussens høje Kald«². Til at »elske og ære« indskrænkede Droysen sig nu ikke, men han saa det som sin Opgave at virke for, at Hertugdømmerne skulde føle sig som hørende til Tyskland, og at de skulde blive en Del af et fremtidigt enigt Tyskland under Preussens Førerskab. Under sit Arbejde herfor maatte han naturligvis støde sammen med den slesvig-holstenske Partikularisme. Jeg vil gøre mit yderste, skriver

¹ Se herom og om det følgende Briefwechsel I, 195, 224 f, 246, 252, 285, 313, 315 og 322.

² Smst., 157.

han allerede i et Brev fra Decbr. 1840, for at jage Folk her ud af deres forbandede Provinsialisme: »Vi i Tyskland«, siger jeg til dem; »Du ved, at det har en Betydning her.«¹ Ved en Fest i Sommeren 1843 i Anledning af en Lægekongres i Kiel, hvor Hegewisch under ubeskrivelig Jubel udbragte en Skaal for Hertugdømmernes Uadskillelighed, tog Droysen bagefter Ordet for med endnu stærkere Iver at tale for »vort almindelige tyske Fædreland«, men hvad hjælper det, føjer han til i det Brev, hvor han beretter dette². For øvrigt i samme Sommer greb han den Lejlighed, som 1000-Aars Jubilæet for Forliget i Verdun gav, til at faa Universitetet til at afholde en Fest, hvor han selv holdt Festtalen³. Det gælder om, skriver han, at forkynde os »som Tyske«. Karakteristisk for ham er ogsaa hans Vrede over, at det i 1843 startede Tidsskrift »Neue Kieler Blätter« fik denne Titel i Stedet for den oprindelig paatænkte »Nord-deutsche Blätter«⁴.

Skønt Droysen var dansk Statsemedsmand, synes Loyaltetsfølelse over for Staten at have været ham ganske fremmed. Nogen Interesse for Danmark eller den danske Stat fattede han aabenbart heller aldrig. Om København udtaler han, at det er ham lige saa fjernt, som om det var Aleppo eller Kjachta⁵. Helstatens truende Opløsning var ham velkommen som et Middel til at nærme sig »Preussens høje Kald«, og det slesvig-holstenske Spørgsmaal var for ham bestemt til at tjene til at øge Preussens Magt og Indflydelse.

Et Par Aar efter at være kommet til Kiel fornyede Droysen et tidligere Bekendtskab med en Mand i det preussiske Udenrigsministerium, Justus von Gruner, der havde Spørgsmaalet om Sundtolden under sig, et Spørgsmaal, hvori Preussen grundet paa sine Østersøhavne naturligt var interesseret⁶. Droysen for-

¹ Briefwechsel I, 181.

² Smst., 244 f.

³ Smst., 248.

⁴ Smst., 244; jvf. G. Droysen: J. G. Droysen, 253 f.

⁵ Briefwechsel I, 258.

⁶ Smst., 256 f, 277 og 288 f.

synede Gruner med Skrifter om Arvefølgesagen og fremholdt for ham Betydningen af Preussens Indgriben, men i de første Aar mente han ganske vist ikke at kunne spore tilstrækkelige Frugter af sine Anstrengelser. Da han i Novbr. 1844 sendte Gruner nogle Eksemplarer af Kiel-Adressen, skrev han samtidig: »Jeg tror ikke, at jeg lader mig skuffe ved Nærheden af disse Forhold, naar jeg hævder, at de er af mere almindelig Vigtighed. Navnlig for Preussen er uden al Tvivl disse Ting af meget stor Vigtighed. . . «¹ Og i et Brev fra Foraaret 1845 hedder det: »Preussen har her frem for alt en stor Opgave, men jeg frygter for, at det vil lade sig drage bort fra de store Ideer ved smaa Fordele og maaske vil købe en Smule Lettelse i Sundet ved Prisgivelsen af de tyske Interesser«². I et langt senere Brev — fra 1864 — nævner Droysen spottende, at da han i 1846 talte med den daværende preussiske Udenrigsminister, havde denne næppe Anelse om, at Kiel besad en Havn, langt mindre forstod han Droysen, da denne fremhævede, at Herredømmet over Østersøen afgang af Hertugdømmerne³. I 1847 — efter Systemskiftet i Preussen — er Droysen mere optimistisk m. H. t. Preussens Indgriben i det slesvig-holstenske Spørgsmaal. Oplysninger, han herom har faaet i det preussiske Udenrigsministerium, viser, skriver han, »at man der endelig begriber, hvilken ubeskrivelig Forholdenes Gunst det er for Preussen, at netop nu vort Spørgsmaal er i Gang. Jeg haaber, at i Løbet af kort Tid det preussiske Diplomati vil spille den Rolle i København, som er det værdigt. Man forstaar, at ingen andre Steder end der skal den store Kamp mod Rusland aabnes. . . «⁴ I Jan. 1848 — efter Frederik VII.s Tronbestigelse — er Droysen naaet til at ønske, at Preussen sender en Diplomat til København, der her kan spille samme Rolle som i sin Tid Saldern og Philosoffov, og han betoner, at i militær og handelspolitisk Interesse er den stærkest mulige Tilknytning til Tyskland af afgørende Vigtig-

¹ Briefwechsel I, 301.

² Smst., 310.

³ Smst. II, 836.

⁴ Smst. I, 354 f.

hed¹. Til Navnet Caspar von Saldern er der, som Edv. Holm siger, for os Danske unægtelig ikke knyttet noget tiltalende Minde; han er bekendt som den, der i flere Aar ved det danske Hof herskede »med Stokken i Haanden«².

Af de Udtalelser, som jeg nu har anført af Droysen, turde det tilstrækkelig tydeligt fremgaa, at der hos ham ikke fandtes noget særligt Sværmeri for et af Slesvig-Holstenismens Dogmer, det om, at Slesvig-Holsten var en »selvstændig Stat«³. I Kampen for Helstatens Opløsning var det hans Hovedmotiv, at her gik Vejen frem til Preussens Styrkelse i Tyskland og til en øget europæisk Magtstilling. Som en Slags preussisk Lydstat maa han vel nærmest have tænkt sig et fra Danmark adskilt Slesvig-Holsten. Nogen særlig inderlig Forbindelse med det andet af Slesvig-Holstenismens tre Dogmer, det om den mandlige Arvefølge i saavel Holsten som i Slesvig, kan han ganske sikkert heller ikke have haft.

Fra 1843—44 findes der et Par Ytringer af Droysen, der endnu røber en vis Usikkerhed om Arvefølgespørgsmaalet. I et Brev til Gruner fra Novbr. 1843 hedder det saaledes om Spørgsmaalet om Augustenborgernes jævnbyrdige Ægteskab: »Allah maa vide det«⁴, og i Oktbr. 1844 afslaar han en Opfordring til at recensere et Arvefølgeskrift med, at han selv ikke er tilstrækkelig »au fait« m. H. t. disse Anliggender⁵. En Maaned efter gaar han dog i Kiel-Adressen med et voldsomt Opbud af Patos ind for Augustenborgernes Arvefølge: »Es geschehe, was Rechtens ist« og slaar af et godt Hjerte løs paa den store danske Retslærde, A. S. Ørsted, den kgl. Kommissær i Roskilde, der i sine Udtalelser havde nævnt den Mulighed, at man kunde se bort fra visse retslige Betænkeligheder. Tvivl om Augustenborgernes Arveret synes han ikke senere hen at have ytret,

¹ Briefwechsel I, 382 f.

² Hist. Tidsskr. 4. R. III, 73.

³ Jvf. ogsaa hans Vrede i 1864 over den da fremsatte Tanke om et selvstændigt Slesvig-Holsten under europæisk Neutralitet. Briefwechsel II, 842 og 861.

⁴ Briefwechsel I, 256.

⁵ Smst., 292.

men hans Kamp for denne maa ganske afgjort ses under det Synspunkt, at her gik efter hans Opfattelse Vejen frem til at skille baade Slesvig og Holsten fra Danmark og bringe Hertugdømmerne til Tyskland-Preussen.

I 1844 tordnede, som sagt, Droysen: Es geschehe, was Rechtens ist! og han udmaalede de skrækkelige Følger af at røre ved Arveretten: »Hvor man nogen Sinde har dristet sig til at afbryde eller forandre Arvefølgeretten, har Resultatet stedse været Krige, indre Splid, uhyre Tider« (»Kriege, innere Zerrüttungen, ungeheure Zeiten«). Men i 1864—66, da Preussen lempede Hertug Frederik VIII væk fra hans »Slesvig-Holsten« og selv tog de erobrede Hertugdømmer i Besiddelse, da lød der saa vist intet Tordenraab fra Droysen: Es geschehe was Rechtens ist, skønt han selv i 1863 var traadt i Skranken for Hertugen mod Danmark, og han bebudede heller ingen »uhyre Tider«. Nærmest, mente han, gik det Hertugen som forskyldt, da han ikke vilde gøre Preussen tilstrækkelige »Koncessioner«: Det afgørende var, at Landet kom til Tyskland, og at Preussens Magtstilling styrkedes¹.

Trods al Legitimitet i Kiel-Adressen er der dog en enkelt Sætning, der peger i anden Retning. En Stilstand i menneskelige Ting er ikke det prisværdigste, hedder det i en Bisætning, men kom der Bevægelse i Tingene, ja, saa skulde den ganske vist ikke gaa i Retning af nærmere Forening mellem Hertugdømmerne og Kongeriget! En Bevægelse altsaa til Fordel for Tyskland-Preussen var tilladt, men Danmark havde da rigtig nok at holde sig til det historisk givne! At Droysen for Resten skulde føle sig bundet af den historiske Ret, er jo, naar man kender hans politiske Aspirationer, en absurd Tanke². For øvrigt er det vel for enhver Historiker noget vanskeligt at føle sig overtydet om Tingenes Uforanderlighed.

Hvor lidt »den historiske Ret« bandt Droysen eller »Slesvig-Holstenerne«, viste sig i Marts 1848 og den følgende Tid, da de stillede Krav om Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund. Som

¹ Briefwechsel II, 841 f og 861, jvf. 886.

² Jvf. Briefwechsel I, 150.

den provisoriske Regerings Udsending virkede Droysen herfor i Frankfurt og hans Kollega Waitz i samme Retning i Berlin. At Slesvig intet havde med Tyskland at gøre, var et ubestrideligt Faktum, og da Hertugdømmerne i 1864 var erobrede, udtalte Droysen ogsaa i Udkastet til et Lykønskingsbrev til den preussiske Kronprins: »To smukke Landskaber, hvoraf det ene aldrig har hørt til Riget, og det andet i 400 Aar har været tabt for Tysklands Magtstilling ... er trukket over fra det skandinaviske System ... til det tyske.«¹ Waitz paa sin Side formulerede sit Forsvar for Kravet om Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund med, at for »at værne en bestaaende Ret var man berettiget til at gaa ud over den bestaaende Retstilstand«². Ja, maa man spørge, men var man da ikke lige saa berettiget til dette paa dansk Side? Var man ikke berettiget til at skabe en Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig — Slesvig, der fra Oldtiden havde hørt Danmark til, og hvis Befolkning ganske overvejende var af dansk Stamme!

Til yderligere Belysning af Droysens Standpunkt i det slesvig-holstenske Spørgsmaal skal jeg omtale en meget interessant Brevveksling fra Begyndelsen af 1850'erne mellem Droysen og den 70-aarige Borggreve af Marienburg, Theodor von Schön, kendt fra den preussiske Reformtid. Droysen var kommet i Forbindelse med ham under sine Forarbejder til sin Biografi af Yorck, og da Droysen i 1850 sendte ham sit og Samwers Skrift: »Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark«, fremkaldte det et længere Ordskifte mellem dem om Værdien af den danske Stats Opretholdelse: Schön som Forsvarer af denne og af det danske Folk, Droysen som den lidenskabelige Angriber, der knap levnedes Stat og Folk Ære for to Skilling. Den gamle Herre lod sig dog ikke gaa paa, men blev ved sit og tog Droysen strengt i Skole — hvad han for øvrigt ogsaa gjorde i det Spørgsmaal, der fra først af havde ført dem sammen, Droysens Fremstilling af Hertugen af Yorck.

Schöns Udgangspunkt var Statsideen, og han hævdede den

¹ Briefwechsel II, 850.

² Hagenah: anf. Arb., 147

danske Stats Nødvendighed i Kulturforløbet («im grossen Kulturgange»), og da de danske Øer ikke var nok til at udgøre en Stat, skulde Slesvig og Holsten ogsaa høre til¹. »Den kære Gud,« skriver han i et andet Brev, »der samtidig med, at han gav os Statens Idé, har forbeholdt sig selv Bestemmelsen af Staternes Grænser, og for hvem Nationaliteterne herved kun er som Tangenter paa et Pianoforte, stiller sig nu engang ikke frem for en jordisk Domstol, tværtimod er Pergamentstykker, beskrevne med Traktater og Arverecesser, blot Materiale til det ham skyldige Brændoffer, naar det kommer an paa at udforme en Idé.«² Over for Droysens Skildring af Danmark som en raadden og i Opløsning værende Stat fortalte Schön, hvordan Frederik den Store engang ved et af sine smaa aandrige Selskaber havde stillet det Spørgsmaal, hvilket Folk der var Jordens største³. Der blev nævnt Grækerne, Romerne, Goterne o. a., men Kongen rystede hver Gang paa Hovedet. Da han saa blev spurgt om, hvad det da var for et Folk, svarede han: Danskerne! Thi saa langt tilbage man vidste noget om dem, var de altid bleven slet styrede og — alligevel udgjorde de stadig et Folk. — Schön fremhævede yderligere, at hvor slet en Regering Danmark nu maatte have, saa fandtes dog dér to bærende Ideer: Statens og Tapperhedens.

Over for Schön hævdede Droysen, at hans og hans Venners Optræden i det slesvig-holstenske Spørgsmaal ikke havde været bestemt af Nationalitetssvindl, heller ikke var de ført paa Vildspor ved Miskendelse af Statsideen, lige saa lidt som Fetischdyrkelsen af gamle Pergamenter havde gjort dem sløve⁴. De havde været lænket til en henraadende Stat, der blot tilsyneladende fristede Livet ved at opsuge Hertugdømmernes Blod og Kraft. Staten København — saadan kaldte han Danmark⁵ — stod efter Tabet af Norge — ja efter Tabet af Skaane — ikke til

¹ Briefwechsel I, 656 f.

² Smst., 685 f.

³ Smst., 692 f.

⁴ Smst., 688 ff.

⁵ Jvf. smst., 388.

at redde. Den Skade, som Preussen i 1813 havde lidt ved at afstaa Østfrisland til Hannover, kunde rigelig opvejes ved den slesvig-holstenske Sag, hvad der fra 1846 var ganske klart. Preussen behøvede for ikke at kvæles ved Østersøen Overherredømmet over Holsten (»die Obmacht über Holstein«) og »saa meget af Slesvig, som er nødvendig for at dække en Vandforbindelse mellem Østersøen og Vesterhavet, der tillige lammer Sundtolden, og tillige ligesom vilde have fordoblet den nødvendige nordtyske Marine. Hermed vilde Statens Idé, til hvilken i første Række hører, at man kan støtte sig paa sig selv, først i Sandhed være bleven realiseret nærmest for Preussen. . . « Naar Anni Meetz i sit tidligere nævnte Arbejde siger, at Droysen ikke bliver træt af at henvise til, at Hertugdømmernes Interesser militært og handelspolitisk er identiske med Tysklands og Preussens¹, saa er det en noget løjerlig Stilen Tingene paa Hovedet. Nej, hvad Droysen ikke bliver træt af at hævde, er, at det for den preussiske Stats Magtstilling er af Betydning i militær og handelspolitisk Henseende at udvide sig paa Bekostning af den danske Helstat. Det var disse Synspunkter, han ikke kunde faa den gamle Herre i Marienburg til at dele. Al Møje, klager han, som jeg har gjort mig for at gøre ham klart, at den danske Helstatsdannelse hverken lader sig retfærdiggøre i holstensk eller i tysk eller i preussisk Interesse, har været forgæves².

Efter Omtalen af disse Droysens magtpolitiske Ræsonnementer vil det være rimeligt stærkt at betone, at til Grund for det slesvig-holstenske Spørgsmaal laa dog en betydningsfuld folkelig Realitet, den forskellige Nationalitet i Helstaten, for saa vidt den »Nationalitetssvindl«, som Droysen over for Schön benægter har ledet hans og hans Venners Optræden. M. H. t. den danske Nationalitet i Slesvig har Droysen ganske vist heller ikke, som jeg straks skal anføre Vidnesbyrd om, drevet nogen »Svindl«, men anderledes har hans Betragtning dog afgjort været over for sine Folkefæller Holstenerne. I et Brev fra Efteraaret 1843 findes der ganske vist nogle kritiske

¹ Anni Meetz: anf. Arb., 30.

² Briefwechsel II, 126.

Ytringer om Holstenernes Animositet mod Danskerne; den er, siger han, endnu »langt frækkere end alt, hvad Hr. Bülau, Sachseren, finder for godt at udspy mod Preussen.«¹ Senere Ytringer i denne Retning synes imidlertid ikke at forekomme. Det givne, skriver han i et Brev Aaret efter, er den fuldstændige Antipati hos næsten 600.000 Tyskere imod at forblive under et utysk Lands og Folks Herredømme². Dette Synspunkt fremhæver han gentagne Gange, og da han i et Brev fra Jan. 1848 efter Regeringsskiftet i København omtaler Mulighederne enten for en ejderdansk Stat eller for en Helstat, hævder han, at ved begge disse rammes Hertugdømmerne af den Ulykke, at de ogsaa fremtidig bliver underkastet det forfængelige Øfolks utyske, egoistiske Interesse³. Ved Forbindelsen har Danmark al Vinding, Hertugdømmerne al Skade, udtaler han.

Saa lidt som Droysen anerkendte den danske Stats Livsret, lige saa lidt anerkendte han, saa vidt skønnes, nogen Livsret for den dansktales og dansksindede Befolkning i Sønderjylland. I det førnævnte Brev fra 1848 anslaaer han — meget lavt — denne til at udgøre en Tredjedel af Slesvigs Befolkning⁴. Naar han under Trearskrigen er villig til en Deling af Slesvig, er det aabenbart, fordi dette under de herskende Magtforhold maa betragtes som værende det mindre Onde af flere⁵, og desuden ansaa han det, som forud nævnt, ikke for nødvendigt for Preussens Magtstilling, at det beherskede hele Slesvig. Da Magtforholdene i 1864 laa helt anderledes, tager han saa vist ikke til Orde for en Deling. I Marts — efter Preussernes og Østrigernes Besættelse af Slesvig — skriver han: »Den nordlige Del fra Flensborg af, der før 1848 var helt dansk af Sprog, halvt dansk af Sindelag, bliver nu helt igennem germaniseret. Naar det om kort eller længe kommer til Fred, vil man med Forbavselse se,

¹ Briefwechsel I, 256. — Droysens Ytring sigter til den af Fr. Bülau, Professor i Leipzig, i 1842 udgivne »Geschichte Deutschlands von 1806 bis 1830«.

² Briefwechsel I, 288, jvf. 298 og 342.

³ Smst., 382.

⁴ Smst., 381.

⁵ Smst., 567 og 576.

hvor rask og fuldstændig Forandringen er sket, hvordan Tyskland realiter har udvidet sig til Kongeaaen.«¹

Skønt Droysen saaledes i en Haandevending germaniserede de danske Sønderjyder og lod den danske Stat raadne op, har dog i det siden omtrent forløbne Hundredaar — det tør vi Danske vel sige uden at være alt for ubeskedne og forfængelige — baade Øfolket og Jyderne i Nord og i Sønder vist Livskraft som Folk og som Stat. De Betragtninger af Droysen, som jeg nu har fremført, viser til fulde, forekommer det mig, Berettigelsen af den Karakteristik, hvormed jeg begyndte: Mod-sætningsforholdet til Ranke, der altid anerkendte »det gode og sande paa begge Sider.« Meinecke betoner ogsaa i sin før nævnte Omtale af Droysen, at denne principielt afviste at udforske Modstandernes Motiver fra deres egne Forudsætninger². Selv om det at følge Kravet herom mulig kan svække den til Ensidigheden knyttede Handlekraft, ser jeg ikke, hvordan man kan komme uden om i hvert Fald at prøve paa at opfylde dette Krav. For os almindelige Mennesker og for os Historikere har det sin betydelige Værdi at holde os for Øje de Visdomsord, som Heidenstam i et af sine Digte (»Begynd vandring«) har udtalt: »... men där jag går, jag ser, att rätt och heder min ovän ock på skölden skrivet bär.«

¹ Briefwechsel II, 833 f.

² Hist. Zeitschr., Bd. 141, Heft 2 (1929), 276.